

2. Кримський А. Твори в п'яти томах. Том п'ятий. Київ : Наукова думка, 1973. 335 с.

3. Павличко С. Націоналізм, сексуальність, орієнталізм: Складний світ Агатангела Кримського. Київ : «Основи», 2001. 328 с.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-227-2-29>

**THE PHENOMENON OF PHILOSOPHICAL PROSE
IN UKRAINIAN LITERATURE OF THE BEGINNING
OF THE 21ST CENTURY**

**ФЕНОМЕН ФІЛОСОФСЬКОЇ ПРОЗИ
В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ**

Umanska T. O.

Graduate Student

*SI "Luhansk Taras Shevchenko
National University"*

Poltava, Ukraine

Уманська Т. О.

аспірантка

*ДЗ «Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка»*

м. Полтава, Україна

Новітня філософська проза, яка має витоки в бароковому і про-світницькому дискурсі XVIII століття й акумулює надбання інтелектуальної літератури XX століття, актуалізується в українській літературі на початку ХХІ творчим доробком низки письменників і письменниць, зокрема Галини Пагутяк, Мирослава Дочинця, Галини Тарасюк.

Розмірковуючи про співвідношення літератури та філософії, дослідник В. Кемеров виокремлює три аспекти: перший – література є компонентом філософської системи, оскільки думка створюється за допомогою образів, називаючи це «літературою у філософії»; другий – література й філософія – це дві автономні культурні практики; третій – філософські засади літературних текстів, тобто «філософію в літературі». Л. Сипа [8, с. 5, 7], узагальнюючи ці роздуми, дослухається до думки С. Павличко про те, що «література завжди мала філософський підтекст, проте у XX столітті, в епоху небувалих історичних і суспільних катаклізмів і краху світових філософських систем, філософствування стало її домінантою» [6, с. 368].

Філософські, зокрема екзистенційні, проблеми в новітній світовій і українській літературі беруть початок із осмислення ідей філософів

Н. Аббаньяно, С. де Бовуар, Ж. Бодріяра, М. Бубера, А. Камю, С. К'еркегора, Ю. Крістевої, Е. Левінаса, Г. Марселя, Ф. Ніцше, Ж.-П. Сартра, П. Тілліха, М. Хайдеггера, К. Ясперса тощо, психоаналітиків Е. Левінаса, В. Франкла, З. Фройда, Е. Фромма, К.-Г. Юнга, а також кордоцентризму Г. Сковороди та П. Юркевича.

Дослідники виявляють, що українська філософська проза має витоки в бароковому мисленні, яке представлено у філософсько-етичній концепції Григорія Сковороди, і просвітницькі традиції XVIII століття через кордоцентричний світогляд Памфіла Юркевича.

Осмисленням філософської й інтелектуальної літератури кінця XX – початку XXI століття опікуються літературознавці В. Герасимчук, Т. Гундорова, Н. Зборовська, П. Іванишин, О. Поліщук, А. Рега, Н. Сiniцька (Н. Козачук). Л. Сипа, І. Старовойт, Р. Харчук [1; 3; 4; 7–10].

Низка науковців, зокрема В. Герасимчук, А. Рега, Н. Сiniцька, Л. Сипа, О. Шикиринська [3; 8; 10], зазначає, що для світової філософської літератури XX століття, вершинним жанровим досягненням стає філософський роман. Оскільки саме в цей період виникає, за терміном Т. Манна, інтелектуальний і екзистенціалістичний романи. На писання, чому саме проза найкраще презентує філософську літературу, відповідає відоме зауваження Альбера Камю «Хочеш бути філософом – пиши роман».

О. Шикиринська розуміє філософську прозу як синтетичний вид художньої літератури, релігійної публіцистики й філософії, спрямований на трансляцію «ідейного змісту естетичних уявлень і філософських переконань х активним використанням традиційних риторичних прийомів, скерованих на мистецтво переконувати читацьку аудиторію» [10]. Це інтелектуально-логічний спосіб викладу думок у рамках літературного твору, пошук відповідей на основні питання буття саме засобами художньої образності.

У літературознавчих працях, на думку Н. Козачук [4], немає чіткого розмежування між філософською та інтелектуальною прозою. Існує два бачення цих дефініцій: перше – ототожнення інтелектуальної з філософською (М. Бенькович, В. Бікульчюс, Н. Сiniцька, Г. Фридлендер) і міфологічною (В. Кутейщикова, М. Наєнко) прозою; друге – виокремлення інтелектуальної прози як окремого жанрового різновиду (Л. Єршов, С. Павличко).

Л. Сипа [8] звертає увагу на недостатнє визначення поняття «філософський роман», представлене в «Літературознавчому словнику-довіднику». «Літературній енциклопедії», «Словнику

літературознавчих термінів». Так, у «Літературознавчому словнику-довіднику» цей термін осмислюється як «величний епічний твір, у якому безпосередньо викладається світоглядна або етична позиція автора» [5, с. 611], у «Літературному словнику-довіднику» і «Словнику літературознавчих термінів» – як одночасне синтетичне утілення ідеї й художнє осмислення на рівні філософських узагальнень.

Найяскравішими жанрами філософської прози є притчі та романи, які притаманні літературі ХХ – початку ХХІ століття. Серед світових зразків – «Чарівна гора» (1924) Томаса Манна, «Нудота» (1938) Жана-Поля Сартра, «Маленький Принц» (1942) А. де Сент-Екзюпері, «Чайка Джонатан Лівінгстон» (1970) Річарда Баха.

Становлення інтелектуальної прози в українському дискурсі розпочинається із 20-х років ХХ століття творами В. Винниченка, В. Петрова, В. Підмогильного тощо. Однак, на думку Н. Синицької. їхній доробок має специфіку: «Українські автори вимушені були ховатися за масками, автокоментарями, спрямовувати критиків в інший бік, захищувати філософію своїх творів за яскравою інтригою і любовним сюжетом» [7, с. 75]. У 40-х роках філософська проза розвивається в еміграційній літературі Е. Андрієвської, Ю. Косача, О. Мак, лише в 60-70-х рр. повертаючись в Україну (В. Дрозд, В. Земляк, В. Шевчук, Ю. Щербак). Однак розквіту починає набувати із 90-х років у творах В. Шевчука, П. Загребельного, Галини Пагутяк, В. Тарнавського. На початку ХХІ століття філософська проза потужно представлена іменами Галини Пагутяк, Мирослава Дочинця, Галини Тарасюк.

Початок ХХІ ст. стає часом притчевих постмодерних пошуків Мирослава Дочинця, наративною особливістю творчості якого М. Васьків [2] уважає повчання через розповідь, зокрема філософську збірку прозових мініатюр «Єдин» 2019 р., які сам автор називає сповіддю та притчею серця. Інтерпретація біблійної філософії через діалог із нею є провідною світоглядною засадою письменника. Притчевість, асоціативність, параболічність, полісемантичність, двоплановість як ознаки філософічності та інтелектуалізації сприяють універсальному рівню рецепції твору для усвідомлення його концепції, що має витoki у фольклорі, християнській традиції, настановах Григорія Сковороди. Центральним стає й образ головного героя-мудреця (романи-притчі «Вічник» і «Світован», збірки настанов «Многі літа. Благі літа», твори малих жанрів).

Ідіостиль Галини Пагутяк, на який відчутний вплив східної та західної філософії, зокрема К. Кастанеди, ґрунтується на казкових

і барокових мотивах, трансформує власну свідомість авторки, що є інтуїтивно архетипною екзистенцією, як свідомість, що вписана у твір. На думку М.Хопта [9], через призму екзистенційної рефлексії письменниця створює постмодерний неоміфологічний філософський роман (дилогія «Королівство» та «Книгоноші з Королівства», «Слуга з Доброміля», «Магнат», «Сни Юлії і Германа», «Захід сонця в Урожі», «Зачаровані музиканти»).

Прозі Галини Тарасюк притаманна глибинна філософічність, іронічність, загальнолюдські й національні мотиви, у центрі художнього осмислення – коливання людської душі, яка шукає себе в мікро-і макросвіті, людина як образ і подоба Бога. Сама авторка називає свої твори «маленькими романами», зокрема роман-сповідь «Грішні, чесніші за херувімів», у якому життя українців передано через філософську рецепцію письменниці-оповідачки – учасниці й аналітика життя України на межі тисячоліть, або «Любов і гріх Марії Магдалени», у якому євангельська історія усвідомлюється через сучасний контекст, набуваючи універсального філософського значення.

Отже, філософічність прози кінця ХХ – початку ХХІ століття виявляється через художнє осмислення філософських проблем буття, схильність персонажів і оповідача до глибоких роздумів, рушієм сюжету стають розвиток і протиставлення ідей, що представляє жанр притчі (Мирослав Дочинець), неоміфологічний філософський роман (Галина Пагутяк), «маленький» філософський роман (Галина Тарасюк), філософський роман (Галина Пагутяк, Мирослав Дочинець, Галина Тарасюк), а провідним художніми прийомом і лейтмотивом стає діалог із традицією та філософськими, релігійними, етичними концепціями.

Література:

1. Атаманчук Н., Пасічніченко А. Характерні ознаки філософсько-естетичного звучання та інтелектуальної прози в літературі ХХ століття. URL: <https://shag.com.ua/zmis-t-atamanchuk-nina-pasichnichenko-anjela.html?page=17>. (дата звернення 10.07.2022).

2. Васьків М. Наративні особливості «Криничара» М. Дочинця: повчання через розповідь. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Філологія. Соціальні комунікації»*. 2013. Вип. 1. С. 25–29.

3. Герасимчук В. Специфіка тексту філософського роману ХХ століття : автореф. дис. ... докт. філософ. наук. К., 2008. 34 с.

4. Козачук Н. Поетика української інтелектуальної прози 1960–90-х рр. : дис. ... канд. філол. наук. Івано-Франківськ, 2007.

5. Літературознавчий словник-довідник. Київ : Академія, 2007. 751 с.
6. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі ХХ століття. К. : Либідь, 1999. 446 с.
7. Синицька Н. Характерні ознаки інтелектуальної прози. *Слово і час*. 2003. № 11. С. 75–80.
8. Сипа Л. Жанрова природа європейського філософського роману. *Інтернаука*. 2018. № 16 (56). С. 57–63.
9. Хопта С. Архетипно-нарративні концепти творчості Г. Пагутяк крізь призму екзистенційних модусів буття: філософсько-літературознавчий підхід. Новітня теорія літератури і проблеми літературної антропології. *Studia methodologica*. Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2008. Вип. 24. С. 255–260.
10. Шикиринська О. Філософська проза як художній феномен риторичної епохи. *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур*. Пам'яті академіка Леоніда Булаховського. 2014. Вип. 25. С. 246–256.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-227-2-30>

THE IMAGE OF A LEXICOGRAPHER TEACHER: NEW CHALLENGES AND PERSPECTIVES

ОБРАЗ ВИКЛАДАЧА СЛОВЕСНИКА: НОВІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Tserkovnyak-Horodetska O. G
*Candidate of Philological Sciences,
Teacher at the Department of Military
and Humanitarian Disciplines
Military Institute of Telecommunication
and Information technologies named after
the Heroes of Kruty
Kyiv, Ukraine*

Церковняк-Городецька О. Г.
*кандидат філологічних наук,
викладач кафедри
військово-гуманітарних дисциплін
Військовий інститут
телекомунікацій та інформатизації
імені Героїв Крут
м. Київ, Україна*

Про особистість викладача філолога, словесника написано чимало: статей, нарисів, досліджень та есе, монографій. Однак, думаю, є доконечна потреба подивитися на постать викладача словесника з нових позицій, зокрема національної та психологічної.